

ИЛК ФОЛКЛОР АНТОЛОКИЈАСЫНЫН НАШИРИ

Бадсәба ханым ичәри кирәндә Фирудин бәјин бахышлары күлүрдү... О, итирдiji гимәтли шеји тапмыш ушаг кими севинирди. Һөјәт јолдашынын ичәри кирмәсиндән хөбәр тутмады. Јалһыз Бадсәба ханым онун чјини үстүндән әјилиб мизин үстүндәки вәрәгләрә баханда Фирудин бәј фикрдән әјрылды:

- Бадсәба, - деди, - әләш, сәнә бир нағыл данышым. Бири вар имиш, бири јөх имиш, бир киши вар имиш. Бу кишинин бир арвады, бу арваддан Фатма адында бир гызы вар имиш. Фатма чох ағыллы вә көзәл гыз имиш...

Нағыл гуртармышды. Бадсәба ханым һәлә дә көјчөк Фатма илә "сөһбәтдә" иди. Сүкуту Фирудин бәјин сәси позду:

- Милләтин әјинеји-һәгигәтнүмасы олан ел әдәбијатыны шөвг вә диғәтлә чәм едиб, зигијмәт сәрмәјә кими сахламаг лазымдыр. - Ани сүкутдан сонра сөзләринә давам етди: - Балаларын илк тәлим-тәрбијәсинә дә онлары өјрәтмәклә башламаг көрәкди.

Бу сөһбәтдән бир нечә ил сонра Бадсәба ханым "Азәрбајчан әдәбијаты тарихи материаллары" арасында "Хоруз вә падшаһ", "Шәнкүлүм, Шүнкүлүм, Мәнкүлүм" нағылларына, хејли тапмача, јанылтмач вә сајачы сөзләринә раст кәлди. Ушаглыгды ешидиб өјрәндији "Үшүдүм һа үшүдүм" сөјләмәсини, әјрыча бир вәрәгдә исә ев һејванларынын адларыны, јөһәр, пишик, гојун, јумурта һаггында тапмачалары оху-ду.

...Фирудин бәј Бақыја кетмәјә һазырлашырды. Онун өзү илә Бақыја апарачагы әлјазмалары арасында һәмнин тапмача, нағыл, ләјлә јазылмыш вәрәгләр дә варды. Бадсәба ханым суәледичи нәзәрләрини Фирудин бәјин гајғылы чөһрасинә дикди.

Фирудин бәј:
- Бадсәба, ушаглар үчүн бир китаб нәшр етдирмәк истәјирәм, - деди. Адыны да тапмышам: "Балалара һәдијә"...

Дағлар гојнунда јерләшән Шушада анадан олмуш Фирудин бәјин ушаглыгы Гарабагда кечмишир. Онун улу бабасы Мәһәммәд Чаваншир маһалынын Көчәрли көндиндән көчүб Шушада, шимал-гәрб сөмтиндә јүрд салмышды. Јаз-јај ајларыны Шушада, гышы Бөрдәнин Әјричә көндиндә кечирән Фирудин Әһмәдаға оғлу зијалы аиләсиндә бөјүмүшдүр. Она евдә рәс дили, фарс дили, һесаб фәнләри өјрәдиллирди. Шөһәр мәктабиндә охујаркән тәле ону "Вәтән дили" дәрслијинин мүәллифи Антон Чернјајевски илә көрүшдүрмүшдүр. Вә беләликлә, Фирудин бәј атасынын разылығыны алыб Гори Мүәллимләр Семинаријасында охумаға башламышдыр.

Семинаријаны 22 јашында ә'ла әхлагла битирән Көчәрли Ирәван кимназијасына мүәллим көндөрилмишир. Бурада азәрбајчанлы балалара һүснхәт гајдаларынча јазмағы өјрәдән кәнч мүәллим һәм дә дүнја әдәбијатын-

дан нүмунәләри тәрчүмә етмишир. О, дәрслик олмамасындан јана чидди нараһатчылыг кечирди. Үстәлик Азәрбајчан әдәбијатынын әјры-әјры проблемләри мөвзусунда мөгаләләр јазмышдыр.

1895-чи илдә Гори Мүәллимләр Семинаријасына дәјишдирилән Фирудин бәј Көчәрли дәрс демәклә кифәјәтләнмәмишир. О, "Каспи", "Шәрғи-рус", "Иршад", "Тәрәгги" кими гөзәтләрлә әмәкдашлыг етмиш, Азәрбајчан әдәбијаты тарихи мөвзусунда чидди ахтарышлары башламышдыр. Әдәбијат мәсәләләри илә јанашы педагожи фәәлијәтини дә давам етдирән гүдрәтли шәхсијәт халгын савадланмасы наминә гүввә вә имканларыны әсиркәмирди.

Фирудин бәј һәм дә Азәрбајчанын көркәмли зијалылары илә әлағә сахлајыр, көрүшүр, мәктүбләшырды, О, халгын савадланмасы јолунда көрүләси ишләр барәдә һәмфикирләри илә дүшүнәләрини бөлүшүрдү. Илк нөвбәдә халгын савадланмасы, халгын сабаһы олачаг балаларын тәлим-тәрбијәси ону чидди марағландырыр, нараһат едирди.

Мәктәбләр үчүн дәрслик лазым иди. Балалара бабаларын јашадығы тарихи мәрһәләләр, ана вәтән һаггында мө'лумат вәрән өсәрләр лазым иди. Бөјүјән нәсил ана дилинин зәнкинлијинә јијәләнмәли иди. Фирудин бәј бу мәғсәд наминә фолклорумузу топламаг, бир мәчмүә нәшр етдирмәк нијјәтиндә иди. О, чохдан бәри материал топламагдајды. Илк фолклор антолокијасы олан "Балалара һәдијә" бу нијјәтин мөһсулу кими араја-әрсејә кәлмишиди.

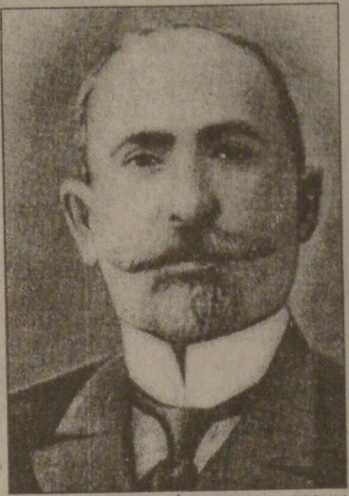
Фирудин бәј илк фолклор антолокијамызы һазырламагла кифәјәтләнмәмишиди. О, һәм дә сөз сәнәти, ел әдәбијаты, гәләми әдәбијати барәдә дәјәрли фикирләрини ифадә едәрәк јазырды:

Әдәбијат ики гисимди: бир гисими ағызда сөјләнән нағыл, һекајәтләрдән, чүрбөчүр милли нәғмәләрдән, ашыг сөзләриндән, мәсәлләрдән, тапмачалардан, јанылтмачалардан, сајачы сөзләриндән, бәјәтилардан ибарәтди. Бу гисим әдәбијата... ел әдәбијаты дөјилир. ... һәр ики гисим әдәбијатын бүнәврәси сөздүр... Сөз олмасадјы, әлбәттә, әдәбијат дәхи олмасды.

Фирудин бәј белә бир һәгигәти тәсдигләјирди ки, бир гөвм вә тајфа елмәсиз вә мө'рифәтсиз олса, бир о гәдәр әдәбијаты зәиф вә бимәзмун олачагдыр.

Халгын сәрвәт вә дөвләти, шан вә шөвкәти артдыгча, онун дили дәхи һаман гәрәр үзрә тәрәгги вә вүс'әт тапыр вә бир мәғамә чатыр ки, милләт гисим-гисими нағыл вә һекајәләр дүзмәјә, синәдән сөзләр вә маһнылар тохумаға башлајыр.

Шифаһи халг әдәбијатынын нөв вә жанр зәнкинлијини ашкарлајан көркәмли әдәбијатшүнәс алим кәстәрирди ки, кечмишдә шан вә гүввәт саһиби олан түрк милләти өз мәишәтинә, әјин вә

адәтинә даир јаратдығы гисим-гисим нағыл вә һекајәләр, көзәл мәнзүмә вә өбјәтләр, һикмәтамит мәсәлләр, аталар сөзләри, назик мө'налы мүәмма вә тапмачалар, балалар гәлби ачан дүзкүләр вә јанылтмачлар, һејванат гисминә мөһсуз сајачы сөзләри мүрүр илә унутулмагдадыр. Бөјүк маариф-пәрвәр бу унутулмаг тәһлүкәсини дүјараг фолклорумузу топламаға башламышды. О дөврләрдә мәктәбләрдә чалышан сојдашларына јаздығы мәктүбләрдә тохундугу мәсәләјә о бир даһа гајыдаг кәстәрирди: О милләт ки, өз тарихини, доланачагыны, вәтәнини вә дилини севир - бу гисм әсәрләри кәмали шөвг вә диғәтлә чәм едиб зигијмәт сәрмәјә кими сахлајыр вә балаларынын илк тәлим-тәрбијәсини онлары өјрәтмәклә башлајыр.

Фирудин бәј Көчәрли "Балалара һәдијә" мәчмүесини мөһз бу нијјәтлә һазырламышды. О, өзүн мәрәмьини белә ифадә етмишиди: бу мәчмүени һәр кәс охуса-бөјүк, ја кичик-онун гәлби ачылыб хөндән олачагдыр. Балалар шад олачаг бу сәбәбә ки, онда дәрч олунан әсәрләри чүмләси онларын дүнјасындандыр. Бөјүк адамларын үрәкләринин ачылмасына сәбәб бу олачагдыр ки, онлар мутәлиә әснасында өз ушаглыг вахтларыны ихтијарсыз хатырларына кәтүрәчәкляр. Бу исә, јә'ни гәлби шад етмәк өзлүјүндә бир хидмәтди.

Топлајычы-мүһәрририн халг гаршысында тарихи хидмәтинин ифадәси олан "Балалара һәдијә" 1912-чи илдә Оручов гардашларынын мәтбәәсиндә чапдан бурахылды. Китаб өлдән-өлә кәзирди.

Ана дилиндән дәрслик һазырламаг ахтарышларында олан Абдулла Шәғри, Сүләјман Сани Ахундов, Маһмуд бәј Маһмудбөјовун бахышлары күлүрдү. Ана дилинин зәрифлијини, зәнкинлијини өјрәтмәк үчүн артыг онларын - бу маариф фәдаиләринин әлиндә гијмәтли вәсаит варды.

Бу китаб Азәрбајчан фолклорунун илк антолокијасы иди. О; инди дә ушаглар үчүн марағлыдыр, әвиздир. "Балалара һәдијә" ушагларын фикрини ајдынлашдыран, хәјалыны ганадландыран, ушаглара һөјәт вә тәбиәт һаггында мө'лумат вәрән гијмәтли бир инчи хәзинәсидир.

Шажәлил Мәммәдов,
педагожи елмләр намитәди.

"БАЛАЛАРА ҺӘДИЈӘ" МӘЧМҮӘСИНДӘН СЕЧМӘЛӘР

Дурналар хитаб

*Көј үзүндә бөлүк-бөлүк дурналар,
Нәдир сизин әһвалыныз, һалыныз.
Бир әрз-һал јаздым јарә сөјләјин,
Дост кујуна дүшәр исә јолунуз.*

*Мөним јарым, сиз дә көрүб шашарсыз,
Ол уча дағлары нечә ашарсыз,
Овчу көрән кими сиз дә чашарсыз,
Гышды, гар-аманды сизин елиниз.*

*Бахын шаһин пәнчәсинә дүшәрсиз,
Чешмәли дағлары онда кечәрсиз,
Јаз олачағын јајлағлары көчәрсиз,
Гырарсыныз ганадыныз, голуруз.*

*Дәрдли Кәрәм дөјәр уградым дәрдә,
Чаным гурбан олсун мәрд оғлу мәрдә.
Сәфил дурна, нә кәзирсиз бу јердә,
Јохму сизин вәтәниниз, елиниз?.*

Аталар сөзләри

*Оғлум әзиз, тәрбијәси ондан да әзиз.
Оғул хырдасы, ноғул хырдасы.
Шүүрлу оғул нејләр ата малыны,
шүүрсүз оғул нејләр ата малыны.
Ел јығылса кәрән сындырар.
Достун сиррин дост биләр.
Он өлч, бир бич.*

Кәклик

*Сөһәр-сөһәр сәрт гајалар күнчүндә,
Охур, сәси кәләр көзәл кәклијин.
Дағлар әтәјиндә чынгыл ичиндә
Булулмаз јувасы көзәл кәклијин.
Сөһәр-сөһәр әлләриндә вар малым,
Түләк тәрлан илә көнлүн алмалым,
Јашыл нимтәнәлим, күлкәз чалмалым,
Кәтандыр көјнәји көзәл кәклијин.*

23.01.98 "Азәрбајжан" гәзәти, мөчмәләр